

Kao pretpostavka analize interferencija postulira se cjelovit i iscrpan opis interferirajućih jezičnih sustava na fonološkoj, gramatičkoj i leksičkoj razini (Weinreich 1953: 16-17). Na nekim razinama jezičnoga sustava, primjerice na glasovnoj, potencijalne su interferencije gotovo predvidljive, dok je na drugim razinama – kao što su semantička ili leksička – interferencije vrlo teško ili gotovo nemoguće predvidjeti (Juhász 1977: 6). Dakako, ta se pojava može objasniti činjenicom da pojedini oblici utjecaja dvojezičnosti na iskaze pojedinih govornika ne ovise samo o mnogobrojnim unutarjezičnim, nego također o izvanjezičnim čimbenicima (Weinreich 1953: 17).

1.6. Zaključne napomene

Znanstveno proučavanje jezika ne smije se ograničiti na istraživanje jezika kao pukoga, zatvorenoga apstraktnoga sustava. Ljudski jezik nije tek najvažnije sredstvo priopćavanja misli i osjećaja, nego je u isti mah sredstvo ljudskoga djelovanja, sredstvo društvene i zemljopisne identifikacije te pomagalo pri kognitivnom razvitku (Clyne 1975: 1).

Sve ove dimenzije jezika kao pojave važne su i pri jezičnim dodirima. Već je Weinreich (1953: 4) upozorio istraživače jezičnih dodira na činjenicu da pri postavljanju hipoteza i razvijanju teorija moraju uzeti u obzir društveno-kulturološki okvir jezičnoga dodira kako njihova istraživanja ne bi ostala bez uporišta u realnosti.

Predmet istraživanja dodirnoga jezikoslovlja čine pojave kao što su jezični dodiri i sukobi, dvojezičnost i višejezičnost, prevođenje, usvajanje drugoga jezika, jezična interferencija (Filipović 1985: 15).

Proteklih desetljeća dodirno se jezikoslovlje razvilo u opsežno interdisciplinarno područje u središtu kojega kao predmet proučavanja nisu samo apstraktni jezični sustavi u dodiru. Dapače, riječ je o disciplini u kojoj svoje mjesto nalaze psiholingvistički i sociolingvistički, antropološki, kulturno-povijesni, (jezično)politički, pedagoški, komunikološki i književno-znanstveni pristupi i metode. Dodirno se jezikoslovlje na taj način iskazuje kao “važan integrator između jezične i kulturne povijesti, jezične i književne povijesti te rezultatne i procesne povijesti” (Oksaar 1984: 853).

2. Istraživanje posuđenica

Središnje mjesto u tradiciji dodirnoga jezikoslovlja zauzima proučavanje jezičnoga posuđivanja, a unutar njega pak istraživanje posuđenica kao posljedica jezičnoga dodira na leksičkoj razini jezičnoga sustava. Istraživanje posuđenica podrazumijeva u načelu dvije temeljne metode: a) sinkronijsko dijagnosticiranje i b) dijakronijsku analizu posuđenih leksičkih elemenata (Bechert/Wildgen 1991: 57). Dijakronijska se analiza odnosi na leksičku razinu jezičnoga sustava, a u sistemskolingvističkom smislu obuhvaća istraživanje posuđenih jedinica s obzirom na njihove glasovno-grafičke, sintagmatske i semantičke stupnjeve i

obilježja integracije (Werner 1981). Dakako, kao i u ostalim područjima dodirne lingvistike i pri istraživanju posuđenica potrebno je uzeti u obzir povijesne i društvene okolnosti jezičnoga dodira kao preduvjeta za nastanak posuđenica, no opis toga konteksta treba strogo odvojiti od sistemskolingvističkoga opisa.

2.1. Leksički utjecaj

Leksički utjecaj jednoga jezika na drugi objašnjava se u dodirnom jezikoslovlju s obzirom na dva aspekta.

Za razliku od gramatičkih i sintaktičkih elemenata i veza jezičnoga sustava, koje uglavnom obavljaju unutarjezične funkcije (npr. rekcija, koordinacija, red riječi) ili se veoma općenito odnose na izvanjezičnu stvarnost (glagolsko vrijeme, osoba u osobnih zamjenica), kod leksičkih elemenata kojega jezika u prvome se planu nalazi denotativna funkcija. Govornik jezika X kao prvoga jezika, koji percipira (sluša ili uči) neki jezik Y, najlakše će razumjeti i naučiti upravo leksičke elemente jezika Y, jer se oni manje ili više eksplicitno odnose na izvanjezičnu stvarnost.

Osim toga, leksičke jedinice jezičnoga sustava tvore manje ili više otvoren podsustav, koji je u smislu međudjelovanja s istovrsnim sustavima drugih jezika mnogo dinamičniji nego što je to slučaj s gramatičkim ili sintaktičkim podsustavom.

Sistemska otvorenost leksičkih sustava i denotativnost njihovih elemenata u odnosu na izvanjezičnu stvarnost mogu se navesti kao strukturalna i kognitivno-semantička podloga leksičkoga utjecaja jednoga jezika na drugi. U mnogim slučajevima međujezični leksički utjecaji tumače se univerzalnom potrebom za imenovanjem novih entiteta (Weinreich 1953: 53-62)

Motivi za leksičko posuđivanje mogu se nalaziti i u samom jeziku; ovamo se ubrajaju neznatna frekventnost pojedinih riječi, štetna homonimija i trajna potreba za sinonimijom. U jezičnim iskazima govornika kao motivacijski čimbenici leksičkoga posuđivanja mogu se navesti privid nedovoljne diferenciranosti pojedinih značenjskih polja, društveni status jezika davaoca ili jezika primaoca ili pak puki nemar govornika. Navedeni motivi nikako se ne mogu smatrati apsolutnim determinantama, već u njima treba gledati moguće motivacijske tendencije. Te se tendencije raspoznaju tek nakon što je posuđena leksička jedinica dijagnosticirana kao takva. Za razliku, primjerice, od predviđanja fonoloških interferencija na temelju kontrastivne analize, ovdje prognostički aspekt ima malu ili nikakvu vrijednost. "Proučavanjem općih uzroka interferencije moglo se predvidjeti posuđivanje mnogih od tih riječi, no do toga nije došlo. Otpor nekih riječi da posluže kao modeli za potencijalne posuđenice dosada nije objašnjen. To je jedan od neriješenih problema jezičnoga dodira." (isto, 61). (prev. V.P.).

2.2. Predmet, metoda, temeljni pojmovi

Predmet istraživanja posuđenica jest podskup svih leksičkih jedinica jezičnoga sustava X, koje su nastale sudjelovanjem jezičnoga sustava X u dodiru s jezičnim sustavom Y.¹

Sa sinkronijskoga stajališta između elemenata toga podskupa i drugih elemenata skupa svih leksičkih jedinica nema nikakve razlike u smislu njihove pripadnosti skupu svih leksičkih jedinica.

Tek se s dijakronijskoga stajališta ti elementi razlikuju od drugih elemenata skupa svih leksema na temelju činjenice da je njihovo postojanje rezultat integracije kao posljedice jezičnoga dodira između jezičnoga sustava X i jezičnoga sustava Y. Dakle, imajući u vidu terminološke i logičke razloge, sa sinkronijskoga stajališta nije smisleno razlikovati između integriranih i neintegriranih elemenata jezičnoga sustava. Naime, sve leksičke jedinice jezičnoga sustava integrirane su u taj sustav, bez obzira na njihove posebnosti i eventualnu težnju prema periferiji sustava. Integriranost elementa uvijek znači da taj element pripada skupu u koji je integriran. Integriranost elementa, odnosno pojava integracije, jest diskretna veličina s pozitivnom ili negativnom vrijednošću.

Prema tome, predmet istraživanja posuđenica su integrirane leksičke jedinice i njihova integracijska obilježja na glasovnoj, morfosintaktičkoj i semantičkoj razini jezičnoga sustava. Da bi se ta obilježja mogla opisati, oba jezična sustava što sudjeluju u jezičnom dodiru potrebno je podvrgnuti *kontrastivnoj analizi*.

Jezični sustav X, kojega se elementi proučavaju s obzirom na njihovu sistemsko-lingvističku prilagodbu, naziva se *jezikom primaocem* (njem. *Empfängersprache*, *Nehmersprache*, *aufnehmende Sprache*; engl. *receiving language*). Jezični sustav Y, kojega su se elementi najprije pojavljivali u jezičnim iskazima unutar jezične porabe jezika X, a zatim se društvenim sankcioniranjem integrirali u jezični sustav X, naziva se *jezikom davaocem* (njem. *Gebersprache*, *gebende Sprache*; engl. *giving language*).

Integrirani elementi jezika primaoca, odnosno posuđene leksičke jedinice u tradicionalnoj se lingvistici i u općem jeziku nazivaju *posuđenicama* (njem. *Lehnwort*, engl. *loan word*), dok aktualna terminologija dodirnoga jezikoslovlja rabi izraz *replika*. *Model* je pak termin za element jezika davaoca koji se pri procesu jezičnoga posuđivanja najprije pojavljivao u iskazima govornika jezika primaoca, a zatim se društvenim sankcioniranjem i sistemskolingvističkom adaptacijom premetnuo u odgovarajuću repliku u sklopu sustava jezika primaoca.

---

¹ Kontaktnolingvistički pojmovi korišteni u ovom potpoglavlju preuzeti su uglavnom iz Wenera (1981), koji se oslanja na teoriju skupova.

jezični sustav	element
jezik davalac	model
jezik primalac	replika

Tablica 2 - Proces leksičkoga posuđivanja: temeljni pojmovi

Pri procesu posuđivanja model se glasovno, morfosintaktički i semantički prilagođava sustavu jezika primaoca da bi se naposljetku integrirao kao replika. Te strategije prilagodbe nazivaju se skupnim nazivkom *adaptacija*. Stoga je iz metodoloških razloga smisleno razlikovati između *adaptacije* kao procesa i *integracije* kao rezultata procesa. Integracija jezičnoga elementa jest diskretna kategorija, a adaptacija kontinuirana, čije se mjesto može nalaziti u kontinuumu između središta i ruba jezika primaoca (Werner 1981)

Rezultati i posljedice jezičnih dodira različito su imenovane i klasificirane u povijesti kontaktne lingvistike (Duckworth 1977, Oksaar 1984, Muhvić-Dimanovski 1992), tako da su žalopojke o terminološkoj zbrci i neujednačenosti u ovome području postale gotovo neizostavnim dijelom kontaktnolingvističkoga diskursa (Schottman 1977: 13).

Kao što smo već napomenuli, najpoznatiji model klasifikacije posuđenica u najširem smislu osmislio je Betz proučavajući leksički utjecaj latinskoga na njemački. Najviša kategorija naziva se *Lehngut*, a dijeli se na *Lehnwort* i *Lehnprägung*. Pojam *Lehnwort* općenito se odnosi na tradicionalan pojam posuđenice kao riječi jezika primaoca koje je plan izraza u fonetskom smislu sličan planu izraza modela jezika davaoca. Termin *Lehnprägung* (hrv. *jezični kalk*)² obuhvaća sve “slučajeve u kojima je neki pojam reproduciran elementima jezika koji posuđuje” (Muhvić-Dimanovski 1992: 99), a dijeli se na *Lehnbildung* i *Lehnbedeutung* (hrv. *semantička posuđenica*). “Semantičko je posuđivanje vrlo čest način postanka novih naziva. Domaća riječ koja pod utjecajem strane dobiva novo, dodatno značenje naziva se semantičkom posuđenicom. (...) Riječ *miš* odnedavno u hrvatskom jeziku ima novo značenje. *Miš* označuje malu životinjicu iz reda glodavaca. U računalnom nazivlju označuje spravicu kojom se može pomicati značka (kursor) po ekranu. Naravno *miš* i dalje zadržava svoje prvotno značenje, jer ne postoji drugi naziv za tu životinjicu. Tako riječ *miš* postaje višeznačna, ali takva višeznačnost nije štetna jer ne dovodi do zabuna koje se ne bi mogle ukloniti u kontekstu.” (Mihaljević 1993: 39). Betzova skupina *Lehnbildung* obuhvaća pojave *Lehnübersetzung* (hrv. *doslovna prevedenica* ili *prevedenica*), *Lehnübertragung* (hrv. *djelomična prevedenica*) i *Lehnschöpfung* (hrv. *formalno nezavisan neologizam*).

² Prijevode Betzovih termina donosimo prema Muljačiću (1968: 8-9).

Doslovne prevedenice ili *prevedenice* su leksemi jezika primaoca kod kojih se dio po dio modela prevodi u jezik primalac, npr. njem. *Montag* < lat. *dies lunae*, njem. *Dampfmaschine* < engl. *steam engine* (Schaeder 1993a). O njemačkim prevedenicama u “srpskohrvatskom” piše Rammelmeyer (1975), a o prevedenicama u hrvatskom bez obzira na jezik davalac Muhvić-Dimanovski (1992). U nizu radova sabranim u Nyomárkay (2000) tematiziraju se kalkovi u hrvatskom tvoreni prema mađarskim modelima.

Za razliku od doslovnih prevedenica, kod *djelomičnih prevedenica* model se prevodi samo djelomično ili približno, npr. njem. *Vaterland* < lat. *patria*, njem. *Wolkenkratzer* < engl. *sky-scraper* (Schaeder 1993b).

Evo nekoliko primjera *formalno nezavisnih neologizama*: njem. *Umwelt* < fr. *milieu*, hrv. *doigravanje* < engl. *play off*, hrv. *grad prijatelj* < engl. *sister city* (Muhvić-Dimanovski 1992: 143-146).

Betz rabi i pojmove *Lehnwendung* (hrv. *frazeološki kalk*), *Lehnsyntax* (hrv. *sintaktički kalk*) i *Teillehnwort* (hrv. *poluposuđenica* ili *polukalk*).

Frazeološki kalkovi su izrazi poput *rund um die Uhr* < engl. *round the clock*, hrv. *djevojka za sve*; *Katica za sve* < njem. *Mädchen für alles* (isto, 150-154).

Primjer *sintaktičkog kalka* je jukstapozicija u hrvatskom: *vikend trenirka* umjesto *trenirka za vikend*; “*Adidas*” *kopačke* umjesto *kopačke “Adidas”* (isto, 146-149).

Betzov nazivak *Teillehnwort* prevodi se na hrvatski izrazima *poluposuđenica*, *polukalk* ili *poluprevedenica*. Ovaj slučaj terminološke šarolikosti proizlazi iz činjenice što se korisnici pojedinoga od tih termina, iako svjesni dvojne prirode samoga pojma, proizvoljno odlučuju za jedan od njih. Sljedeći navod iz Muhvić-Dimanovski (1992: 163) ilustrira tu dvojbu: “U našem smo se istraživanju odlučili za termin poluprevednica, iako, naravno, i poluposuđenica ima svoje opravdanje, jer gledajući s aspekta stranog elementa, ta kategorija svakako graniči s kategorijom posuđenica i jednim se dijelom preklapa s njome. S druge strane, ona jednako tako graniči i s kategorijom prevedenice, pa je tako naziv poluprevedenica opravdan.”

“Poluprevedenice nastaju sljedećim procesom: jedan se dio složenog (obično dvočlanog) izraza preuzima u originalnom obliku iz jezika davaoca (uz adaptaciju na fonološkoj i/ili morfološkoj razini ili bez nje), a drugi se prevodi, i to najčešće doslovno.” (isto, 1992: 164). Primjeri: hrv. *gol-linija* < engl. *goal line*, hrv. *kontaktna leća* < *contact lense*.

Betzov model modificira Duckworth (1977), utoliko što u Betzovu dvojnu klasifikaciju s hijerarhijski najvišim kategorijama *Lehnwort* i *Lehnprägung* uvodi i treću ravnopravnu kategoriju: *Lehnverbindung*. Inače, kod Betza je *Lehnwort* nadređeni pojam za *Fremdwort* i *assimiliertes Lehnwort*, dok Betzov natpojam *Lehnwort* Duckworth parafrazira pojmom *entlehntes Wort* s podvrstama *Fremdwort* i *Lehnwort*.

Duckworthovim kategorijama *Lehnwort*, *Lehnprägung* i *Lehnverbindung* odgovaraju tri strategije posuđivanja na leksičkoj razini: 1. *preuzimanje* plana izraza modela u jezik davalac

(njem. *Übernahme*, engl. *importation*), 2. *zamjena* plana izraza modela “domaćim” leksemom jezika davaoca (njem. *Ersetzung*, engl. *substitution*) i 3. *djelomična zamjena*, odnosno preuzimanje jednoga dijela plana izraza u jezik davalac i istovremena zamjena preostalog dijela plana izraza “domaćim” izrazom jezika davaoca (njem. *Teilersetzung*, engl. *partial substitution*). Duckworthovu klasifikaciju možemo prikazati i u obliku tablice, pri čemu u zagradama navodimo prijedloge hrvatskih prijevodnih ekvivalenata:

Vrsta strategije posuđivanja	Rezultat
<i>Übernahme</i> (preuzimanje ili importacija)	<i>entlehntes Wort</i> (importacijska posuđenica)
<i>Ersetzung</i> (zamjena ili supstitucija)	<i>Lehnprägung</i> (supstitucijska posuđenica)
<i>Teilersetzung</i> (djelomična zamjena ili importacija i supstitucija)	<i>Lehnverbindung</i> (importacijsko-supstitucijska posuđenica)

Tablica 3 – Klasifikacija posuđenica prema Duckworthu (1977)

Prema toj klasifikaciji nadređeni pojam za posljedice jezičnoga dodira na leksičkoj razini jesu *posuđenice*. S obzirom na strategije posuđivanja razlikujemo *importacijske posuđenice* (tj. posuđenice u tradicionalnom smislu, odnosno prave posuđenice), *supstitucijske posuđenice* (tj. tradicionalno prevedenice) i *importacijsko-supstitucijske posuđenice* (tj. poluposuđenice, poluprevedenice ili polukalkove).

U istraživanju germanizama u govorima đurđevačke Podravine koncentrirali smo se na importacijske posuđenice, a strategiju supstitucije ili zamjene tematizirat ćemo samo usputno, i to pri opisu importacijsko-supstitucijskih posuđenica.